

1865-1936

C. Stere

CONSTANTIN
STERE

SCRIERI

PUBLICISTICĂ SOCIAL-POLITICĂ

Volumul 5
(1920 -1934)

Ediție de Victor DURNEA

CUPRINS

D. Const. Stere vorbește „chemării”	5
<i>Pax britannica</i>	7
O voce engleză despre Tratatul din Versailles	27
Consecințele economice ale Tratatului din Versailles	53
Partidul Țărănesc din Basarabia și acțiunea lui politică	77
Partidul Țărănesc și muncitorimea orășenească	91
Răspunsul unui nelămurit	94
Procedura de revizuire	96
Constituanta sau Camerele de revizuire	98
Calea mântuirii	101
Sămănător de vrajbă?	105
„Ororile din Basarabia”	107
Iar anchete?	110
[Răspuns la o întrebare a lui Alexandru Vaida-Voevod]	113
Din carnetul unui solitar [I]. „Viziunea lui Babouc”	114
Din carnetul unui solitar [II]. Suveranitatea națională și Constituanta	125
Din carnetul unui solitar [III]. Supremația legii	141
Din carnetul unui solitar [IV]. Garanțiile drepturilor cetățenești în anteproiectul de Constituție al Partidului Țărănesc	156
Din carnetul unui solitar [V]. „Pacea lumii”	168
Din carnetul unui solitar [VI]. „Utopii”	178
Criza mondială	190
Din carnetul unui solitar [VII]. Memoriile d-lui Paléologue	217
Polemica Diamandi–Stere. O scrisoare a d-lui Stere	231
O scrisoare a d-lui C. Stere	233
Interviu cu D. Const. Stere	233
Guvernul de mâine trebuie să fie guvernul reintrării în legalitate	235
Adevărata cauză a scăderii leului	241
Nu avem criză dinastică, ci una de stat	244

D. C. Stere despre situația politică	248
Chestiunea candidaturilor în Basarabia	254
Basarabia: Prigoana contra unei provincii	255
Cum s-au dezlănțuit „alegerile libere” în Basarabia	263
Demisia d-lui Iuliu Maniu. Ce spune d. C. Stere	270
Întrevederea Stere–dr. Lupu	271
Anchetele noastre. D. Const. Stere despre frontul panbasarabeian	274
Ce este țărănimea?	276
Buletin politic	280
Uniunea muncitorească	282
Manifestații studențești	286
Buletin politic. Cuvântarea d-lui Gr. Iunian	288
Condițiunile progresului social	292
Programul minimal. Revendicări politice	296
Instituțiunile politice și administrative	298
Programul economic	302
Politica economică și socială	305
Problema internațională	308
Sfârșit de sesiune parlamentară	312
Alegerile din Germania	316
Dezorientare... ..	320
Buletin politic. Alegerile franceze	322
Proiectul de program al Partidului Țărănist-Democrat din România. Principii generale.	323
În chestiunea dosarului de dare în judecată	341
NOTE ȘI COMENTARIU	343
ICONOGRAFIE	359

ÎN COLECȚIA „MOȘTENIRE” AU APĂRUT:

- Petre V. ȘTEFĂNUCĂ. Folclor și tradiții populare. Ediție în 2 volume (1991)
Dimitrie RALET. Scrieri alese (1991)
Iacob NEGRUZZI. Scrieri alese. Ediție în 2 volume (1992)
Alexandru VLAHUȚĂ. Scrieri alese. Ediție în 2 volume (1992)
Ioan SLAVICI. Scrieri alese. Ediție în 2 volume (1993)
Ion NECULCE. Cronica copiată de Ioasaf Luca (1993)
Alexei MATEEVICI. Opere. Ediție în 2 volume (1993)
Constantin STAMATI. Scrieri (1993)
Barbu DELAVRANCEA. Opere alese. Ediție în 2 volume (1994)
Liviu REBREANU. Opere. Ediție în 2 volume (1994)
Octavian GOGA. Opere (1994)
Lucian BLAGA. Opere. Ediție în 2 volume (1995)
Vasile BOGREA. Opere alese (1998)
Petre V. ȘTEFĂNUCĂ. Scrieri. Datini și creații populare (2008, 2021)
Gheorghe V. MADAN. Scrieri. Ediție în 2 volume (2011)
Ion BUZDUGAN. Scrieri. Ediție în 2 volume (2014)
Dumitru C. MORUZI. Scrieri. Ediție în 2 volume (2014)
Leon DONICI. Scrieri. Ediție în 2 volume (2015)
Alecru RUSSO. Opere (2015)
Ion Luca CARAGIALE. Opere. Ediție în 3 volume (2015)
Magda ISANOS. Scrieri (2016, 2017, 2020, 2021)
Constantin NEGRUZZI. Opere. Ediție în 2 volume (2017)
Dumitru IOV. Scrieri. Ediție în 2 volume (2017)
Andrei CIURUNGA. Scrieri (2018)
Nicolae BĂLCESCU. Opere. Ediție în 2 volume (2018)
Alexandru ROBOT. Scrieri. Poezie. Proză. Publicistică. Eseu (2018)
Alexandru ROBOT. Scrieri. Eseu. Publicistică. Cronici. Interviu (2019)
Alecru DONICI. Opere. Fabule. Poezii. Traduceri (2019)
Dimitrie BOLINTINEANU. Scrieri. Ediție în 2 volume (2019)
Ion Heliade RĂDULESCU. Opere. Ediție în 2 volume (2020)
Mateiu I. CARAGIALE. Opere (2020)
Mihail KOGĂLNICEANU. Opere (2020)
Alexandru ODOBESCU. Scrieri (2021)
Sergiu Matei NICA. Scrieri. Ediție în 2 volume (2021)
Pan HALIPPA. Scrieri (2021)
Grigore ALEXANDRESCU. Scrieri (2021)
Alexandru ODOBESCU. Scrieri (2021)
George BACOVIA. Opere (2022)
Nicolae FILIMON. Scrieri (2022)
Anatol E. BACONSKY. Scrieri. Ediție în 2 volume (2022)
Constantin STERE. Scrieri. Publicistică literară și filosofică (2022)

Ediție apărută cu contribuția financiară a Ministerului Culturii, în conformitate cu decizia Comisiei de selecție pentru editarea cărții naționale.

Volumul al cincilea cuprinde texte apărute între anii 1920 și 1934: articole de „cronică externă” (*Pax britannica, Consecințele economice ale Tratatului din Versailles, Criza mondială ș.a.*); o suită de articole ce se ocupă de rolul Partidului Țărănesc din Basarabia, de ideologia lui; polemici cu adversarii politici (*Partidul Țărănesc și muncitorimea orășânească, Răspunsul unui nelămurit, Sămănător de vrajbă*); discuții asupra noii Constituții (*Procedura de revizuire, Constituanta sau Camerele de revizuire, Calea mântuirii*); glose pe marginea situației din regiunea transpruteană (*Ororile din Basarabia, Iar anchete?, Basarabia. Pri-goana contra unei provincii*); editoriale ce formulează concepțiile sale asupra condițiilor necesare constituirii unei formațiuni politice (*Agricultura, Politica economică și socială, Condițiunile progresului social*).

Volumul e însoțit de o secțiune de note și comentarii cu referință la problematica și contextul în care au apărut textele în cauză.

Responsabil de ediție: Mihai Papuc

Corectori: Mariana Belenciuc, Maria Cornesco

Redactor tehnic: Nina Duduciuc

Machetare computerizată: Iulia Corjan

Copertă: Vitalie Ichim

ÎNȚREPRINDEREA
EDITORIAL-POLIGRAFICĂ

ȘTIINȚA

str. Academiei, nr. 3; MD-2028, Chișinău, Republica Moldova
tel.: (+373 22) 73-96-16 (anticamera); (+373 22) 73-99-94 (marketing)
(+373 22) 73-99-83 (depozit); fax: (+373 22) 73-96-27
e-mail: prini_stiinta@yahoo.com
www.editurastiinta.md

Toate drepturile asupra colecției „Moștenire”, inclusiv asupra acestei ediții, aparțin Întreprinderii Editorial-Poligrafice Știința.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Stere, Constantin.

Scrieri: publicistică social-politică / Constantin Stere; ediție de Victor Durnea; copertă: Vitalie Ichim. – [Chișinău]: Știința, 2024 (Combinatul Poligrafic) – . – (Colecția „Moștenire”, ISBN 978-9975-67-986-2). – ISBN 978-9975-85-414-6.

Vol. 5: (1920-1934). – 2024. – 379. [1] p.: il. – Referințe bibliogr. în subsol. –

Editat cu contribuția financiară a Ministerului Culturii.

ISBN 978-9975-85-439-9

© Selecție, studiu introductiv, tabel cronologic,
note și comentarii: Victor Durnea, 2024

© Întreprinderea Editorial-Poligrafică Știința, 2024

D. CONST. STERE VORBEȘTE „CHEMĂRII”

Motivul reîntoarcerii în țară. – Urgia dezlănțuită asupra fiului d-lui Stere de către autoritățile basarabene. – D. Stere și situația din Basarabia. – Demersurile Partidului Poporului pe lângă d. Stere

Sunt aproape doi ani¹ de când a plecat din țară vajnicul luptător basarabean C. Stere. A fost unul din pionerii cei mai activi pentru liberarea Basarabiei și întrupătorul ideii democratice, lucru pentru care a și fost deportat în Siberia, de unde, refugiindu-se, a venit în țară ca profesor la facultatea din Iași.

În urma dezrobirii Basarabiei, deputații ieșiți din sânul revoluției l-au ales ca președinte al marelui sfat basarabean. După aceea, scârbit de politica de la noi, a plecat la Geneva, unde a stat aproape un an jumătate izolat cu totul de lumea de la noi.

Deodată, ieri s-a răspândit vestea că d. Stere a sosit în Capitală. Am socotit că ar fi interesantă pentru „Chemarea” o convorbire cu d. Stere și de aceea am plecat în căutarea d-sale.

L-am găsit în str. Polonă, unde am fost imediat primit. Convorbirea s-a legat repede.

– Cărei împrejurări fericite datorăm reîntoarcerea d-stră în țară?

– Din păcate, împrejurarea este nenorocită, iar nu fericită, după cum spui dumneata. Am venit în țară fiind înștiințat telegrafic că fiul meu, directorul Liceului din Orhei², este grav bolnav. Am venit și e drept că l-am găsit într-o stare cu mult mai gravă decât credeam. Cu mare durere am aflat că una din pricinile pentru care s-a îmbolnăvit așa de grav fiul meu ar fi persecuțiile pe care le-a îndurat din partea guvernului și autorităților din Basarabia³.

¹ Cel ce ia interviul, N.D. Cocca, cunoștea bine biografia lui C. Stere. Informațiile false pe care le dă în preambul (anume că Stere *s-ar fi refugiat* din Rusia, că ar fi „venit în țară ca profesor la facultatea din Iași”, că ar fi plecat la Geneva cu „un an și jumătate” în urmă [sau aproape doi ani] fiind „scârbit de politica de la noi”, și nu pentru a nu fi pus sub acuzare pentru colaboraționism în vremea ocupării Capitalei de către armatele Puterilor Centrale, arată că directorul „Chemării”, printre primii, se angajează la refacerea credibilității și a capitalului politic ale celui cu care totuși, ca socialist-democrat, polemizase destul de vehement.

² Absolvent al unei școli de agricultură din Franța (unde fusese trimis de ministrul Spiru Haret), dar fără nicio experiență, Roman Stere fusese numit directorul unei școli de viticultură de la periferia Chișinăului. Vezi corespondența primită de G. Ibrăileanu.

³ Criza psihică prin care trecea fiul lui C. Stere nu se datora „persecuțiilor suferite”, ci (conform celor afirmate de mama sa) divorțului de prima lui soție!

A fost persecutat fiul meu numai pentru un singur motiv: acela că el purta numele de Stere și aceasta a fost de-ajuns ca urgia guvernamentală să se reverse asupra lui.

Am trăit foarte izolat în Elveția, neprimind tot timpul niciun [raport, ziar] românesc, ci numai câteva scrisori din partea soției mele.

Din scrisori și dintr-o scurtă notiță într-o gazetă elvețiană am putut afla de dizolvarea Parlamentului și de constituirea [guvernului] generalului Averescu. În fapt, era informat despre ce se întâmplă în țară.

– *Ce părere aveți de situația politică de la noi?*

– Propriu-zis, nu v-aș putea spune mult în această chestiune, deoarece, în izolarea mea, m-am ocupat foarte puțin de politică. Am luat cunoștință de înființarea Federației, în care am mulți devotați prieteni: pe Lupu, Miha-lache și alții. Sunt așa de preocupat de boala fiului meu, încât deocamdată nu mă preocupă absolut nimic. Dacă am făcut până acum politică, am făcut-o numai fiind silit și pentru că credeam că nu pot refuza pe acei cari îmi cereau concursul. Aș fi foarte fericit dacă aș putea rămâne în afară de politică pentru totdeauna. Încă o dată vă repet: deocamdată nu mă gândesc și nici nu mă îngrijesc decât de nenorocirea familiei.

– *Nu credeți că în viitor ați putea lucra cu Federația, după cum se spune de către mulți?*

– Asta poate dacă i-oi convinge eu pe ei și ei pe mine. Totuși, se pare că programul lor se apropie de acel al meu. În tot cazul, după cum v-am mai spus, abia mai târziu, după ce vor veni vremuri mai liniștite, voi putea lua atitudine în această chestiune. Până atunci mă țin în rezervă.

– *Vă este cunoscută situația din Basarabia?*

– Cunosc situația din Basarabia și mă interesează mult să știu că nici până acum situația nenorocită care durează de la ocupare⁴ n-a fost încă remediată.

În tren am luat cunoștință și de greva de la Chișinău și de arestarea celor doi studenți basarabeni. Acestea sunt fapte extrem de regretabile, care în niciun caz nu pot contribui la unirea sufletească. Să sperăm că guvernul va lua măsuri ca să se îndrepte lucrurile, căci așa cum sunt astăzi în niciun caz nu mai pot să dăinuască.

– *Știți că ați fost excomunicat din Liga Poporului, pentru că v-ați depus candidatura la Orhei?*

– În primul rând, ca să fiu excomunicat din Liga Poporului, trebuia să fi fost membru al acestui partid. Or, eu n-am fost, nu sunt și nici nu cred că voi fi membru al Ligii Poporului. E drept, la Geneva, am fost solicitat și chiar mult rugat de d. Grigore Filipescu să mă înscriu în Liga Poporului, dar am refuzat.

⁴ Cuvântul folosit – „ocupare [a Basarabiei]” – relevă mentalitatea lui C. Stere. De altfel, el pune în paranteze faptul că mai mult de opt luni, din cele vreo 24 (ce trecuseră din martie 1918), avusese o funcție ce-i dădea posibilitatea să dregă „situația nenorocită” din regiunea sa natală!

Despre candidatura de la Orhei nu știu nimic, probabil că a fost depusă de amicii mei politici fără știrea mea.

Deocamdată, atât v-aș putea spune. Mai târziu, când se vor duce griji-le familiei care înnegurează deocamdată orizontul vieții mele, voi spune „Chemării” mai mult.

Convorbirea pentru ziar a luat sfârșit.

Continuăm totuși după aceea timp de aproape un ceas discuția, expunând vajnicului luptător situația politică, fostul parlament, dizolvarea, combinațiile electorale, rezultatul alegerilor, situația guvernului, noile combinații guvernamentale și d-sa ascultă cu luare aminte toate aceste lucruri pe care le ignora cu totul. Convorbirea ne e întreruptă prin sosirea a doi parlamentari basarabeni, bătrâni prieteni ai d-lui Stere. O strângere de mână și mă despart de acela care a întrupat atâta vreme năzuințele Basarabiei.

12 iunie 1920

PAX BRITANNICA

(O nouă îndrumare
în evoluția organizațiilor politice)

Principiile pe baza cărora sunt organizate statele, „forma de stat”, *structura* organizațiilor politice nu sunt eterne, cum nu este nimic etern în lume. Ele sunt dominate de aceleași legi care guvernează toate manifestările vieții, de la protoplasmă până la societățile omenești, și sunt supuse veșnicilor transformări, adică *evoluției*.

Forma dominantă a organizației politice dinainte de Marele Război – „statul național” – e relativ recentă: ea n-a fost cunoscută în timpul Antichității clasice, nici măcar în Evul Mediu. Primele organisme politice care se apropie de concepția noastră de „stat național” abia dacă apar acum vro patru-cinci veacuri. Și numai în veacul al XIX-lea, în urma Marii Revoluțiuni Franceze, *ideea națională* s-a afirmat ca principiu constitutiv al organizațiunii de stat. Însă chiar până în zilele noastre, acest principiu era atât de departe încă de realizarea lui desăvârșită, încât unul din scopurile declarate ale Marelui Război a fost tocmai consacrarea lui definitivă, ca bază de organizare a statelor.

Și dacă am studia numai hărțile alăturate la diferitele tratate care au pus capăt războiului, am putea crede că triumful ideii naționale, cu toate transgresiunile și cu toate revendicările rămase încă în suferință, este rezultatul esențial al cataclismelor prin care a trecut lumea.

Totuși, printr-un paradox al istoriei, în contradicție cu acest rezultat aparent, tocmai în acest moment se afirmă cu o deosebită putere o nouă ordine a lumii, în care deasupra statelor naționale se ridică, ca o suprastructură, o nouă organizație, menită să dea o altă formă vieții de stat și, eventual, să înlocuiască „statul național”.

Acest rezultat quasi-paradoxal este încă caracteristic pentru orice evoluție. Evoluția nu cunoaște linii de demarcație prea tranșante între diferitele ei faze. Formele nouă se nasc, cresc, se dezvoltă și ajung la dominație alături de cele vechi și acestea din urmă pot supraviețui în rudimentele lor chiar momentului când înseși formele nouă încep să decadă și să cedeze locul formelor ulterioare. Toate se înlănțuiesc într-un proces de continuă dezvoltare, în care numai o perspectivă istorică îngăduie de a stabili diferitele faze ale evoluției, după formele dominante și caracteristice ale fiecărei epoci.

În ceea ce privește evoluția organizațiilor politice din Europa, se pot considera ca etape principale și caracteristice ale ei: „statul-cetate” al Antichității clasice, când statul este mărginit de zidurile unui singur oraș; Imperiul Roman, când în formă se impune dominațiunea unei singure cetăți, care dictează lumii „*pax romana*”; apoi sistemul feudal, născut pe ruinele Imperiului Roman, când puterea de stat pare destrămată într-o ierarhie în care se îmbină caracterul patrimonial al stăpânirii teritoriale cu supunerea personală a vasalilor de diferite trepte; în sfârșit „statul național”, când statul apare numai ca o formă juridică, în care fiecare națiune în parte se constituie ca o ființă distinctă, liberă și de sine stătătoare.

Toate aceste transformări ale organizațiilor politice erau dictate de nevoile vremii, se impuneau ca o forță elementară, când vechile forme nu mai puteau satisface și asigura condițiunile esențiale ale vieții sociale.

Însă, privind mai de aproape, e ușor de constatat că sub Imperiul Roman forma Antichității clasice de „stat-cetate” nu a dispărut cu desăvârșire, ci a supraviețuit chiar Imperiului și, se poate spune, a dăinuit sporadic, prin intermediul republicilor municipale italiene și al „orașelor libere”, până în epoca modernă. Tot așa, odată cu sistemul feudal nu a dispărut cu totul ideea imperială, ci ea a dominat, ca o încoronare ideală a însăși organizațiunii feudale, în tot timpul Evului Mediu și n-a murit decât cu umbra „Sfântului Imperiu Roman” la începutul veacului al XIX-lea, în care forma de stat național se afirmase cu atâta putere în Apusul European.

În această schițare a evoluției organizațiilor politice m-am mărginit numai la Europa. Dar în faza lui ulterioară, procesul evolutiv pierde caracterul pur european și trece peste hotarele vechiului continent, pentru a-și asuma caracterul mondial.

În realitate, primele începuturi ale acestei îndrumări a evoluției organizațiilor politice se manifestă în politica colonială a statelor europene,

aproape odată cu apariția celor dintâi state naționale, care se impuneau ca o formă superioară de organizație politică.

În adevăr, ca factor principal în aceste începuturi, se înfățișează tocmai acele state mari, care cele dintâi au început să-și însușească forma de organizare a „statelor naționale” din epoca noastră: Spania, Franța și Anglia.

Aceasta din urmă a jucat rolul covârșitor în întreaga evoluție; iar acum, în urma Marelui Război, tot ea asigură triumful noilor forme de organizare politică.

Chiar Țările de Jos, care într-un moment dat au stat în fruntea politicii coloniale europene, n-au putut ajunge la această situație de mare însemnătate în istoria mondială decât atunci când, în urma unor lupte eroice, au putut să se constituie ca un stat național.

Față de rolul hotărâtor al Angliei, în procesul care ne interesează, mă voi folosi în expunerea de mai jos mai cu seamă de o lucrare engleză, care nu poate inspira nicio bănuială celor mai entuziaști admiratori ai marii națiuni anglo-saxone: *Expansiunea Europei* de Ramsay Muir, profesor de istorie modernă la Universitatea din Manchester, carte apărută în timpul războiului și tocmai în scopul de a justifica teza ententistă⁵.

Am preferat să recurg la acest izvor, fiindcă tratatele de istorie generală nu dau de obicei destulă atenție politicii coloniale a statelor europene și mai cu seamă rezultatelor acesteia în ceea ce privește evoluția politică a lumii civilizate. Puținele pagini consacrate acestei chestiuni consideră politica colonială și rezultatele ei ca un capitol accesoriu, de puțină însemnătate față de peripecțiile evenimentelor pur europene. Pe de altă parte, înainte de război, chiar în statele aliate de astăzi, istoricii prea deseori erau porniți, tratând în special despre politica colonială engleză, să o privească printr-o prismă de ostilitate și invidie, ca o acțiune lung prevăzătoare și perseverentă de acaparare a teritoriilor quasi-pustii sau locuite de populații înapoiate, barbare sau sălbatică, în scopul exclusiv de înavuțire și exploatare. Această acțiune doar a motivat mai cu deosebire cunoscuta caracteristică defăimătoare a „perfidului Albion”.

Nota apologetică din lucrarea profesorului din Manchester îl duce câteodată la excesul contrariu. El vede în rezultatele politicii coloniale engleze mai curând niște fenomene spontane și chiar accidentale, produse împotriva voinții bărbaților de stat ai Imperiului Britanic.

Din cauza aceasta, autorul nostru nu numai că trece sub o tăcere semnificativă multele episoade dramatice din istoria Marii Britanii – ca distrugerea de cătră flota britanică a marinei daneze în fața Copenhagei prin surprindere în plină pace sau ca vestitele războaie pentru a impune cu forța populațiilor chineze consumarea opiumului – dar, ori de câte ori vorbește

⁵ *The Expansion of Europe. The Culmination of Modern History*, by Ramsay Muir, London, 1917.

despre vreuna din expansiunile coloniale engleze, savantul istoric din Manchester nu uită să-și presare expunerea cu afirmări menite să înlăture orice învinovățire de acțiune pregătită sau chiar voită. Îmi permit câteva citații, caracteristice în această privință: „Oamenii ei de stat (ai Marii Britanii) au fost totuși departe de a dori o expansiune ulterioară...”; „și în unele cazuri, anume în India, necesitatea politică părea a cere anexări. Autoritățile metropolitane s-au găsit astfel, cu cea mai perfectă bunăvoință, în afară de puțința de a exercita vreo restrângere efectivă asupra mișcării în această direcție; și Imperiul Britanic, colosal și fără de aceasta, continua să crească...”; „este cu desăvârșire cert că creșterea teritoriului britanic nu poate fi atribuită în nicio măsură unei politici planuite sau avidității guvernului metropolitan, care a făcut tot ce i-a stat în puțința ca s-o împiedice...”; „stabilirea puterii («control») britanice asupra Egiptului a fost datorită celui mai curios lanț de evenimente neprevăzute și neașteptate...”; „Marea Britanie a trebuit să ia asupra-și reconstruirea politică și organizația economică a Egiptului. Nădejdea ei și intenția ei au fost de a desăvârși această operă cât se poate mai repede, spre a se retrage dintr-o întreprindere grea și ingrată, care a adus-o în relațiuni foarte delicate cu alte puteri interesate în Egipt. Dar nu i-a fost ușor a se retrage...”; etc., etc.⁶

Oricât de tendențioasă s-ar părea această înfățișare a lucrurilor, în nădădărea ei voită, ea, din punctul nostru de vedere, este mai apropiată de adevărul obiectiv decât teza contrarie.

În adevăr, oricum am judeca scopurile imediate și metodele politice engleze, rezultatele ei în ce privește evoluția organizațiilor politice trec, desigur, peste toate prevederile și planurile acelor bărbați de stat, care au condus Imperiul Britanic în cursul veacurilor trecute.

Aceste rezultate sunt produsul forțelor istorice elementare, care au impus irezistibil adaptarea formelor politice la condițiile nouă de viață socială din lumea întreagă. Față de aceste condiții imperioase, concepțiunile și scopurile recunoscute ale bărbaților de stat s-au dovedit cu drept cuvânt de puțină însemnătate. Și marile transformări, care au izvorât de aici sunt tot așa de necesare, cum a fost inevitabilă în timpul lor trecerea organizației politice de la „statul-cetate” al Antichității clasice la Imperiul Roman sau de la sistemul feudal la statul național.

Din acest punct de vedere, istoricul de la Universitatea din marele centru industrial englez n-a avut atâta nevoie să pledeze pentru inocența politice coloniale a Marii Britanii.

Pentru a lămuri rostul adânc al acestui proces, vom rezuma mai întâi faptele cum ni le prezintă însuși profesorul Ramsay Muir.

⁶ *Op. cit.*, p. 100, 101, 164, 167.

Titlul cărții sale este mai larg și, în același timp, mai îngust decât cuprinsul ei real. Mai larg, fiindcă, vădit, autorul se interesează mai mult de justificarea politice engleze decât de „expansiunea Europei” propriu-zisă. Mai îngust, fiindcă din expunerea lui iese la iveală nu numai această „expansiune”, ci mai cu seamă noua îndrumare în evoluția organizațiilor politice.

În tot cursul Evului Mediu, Europa nu a avut contact direct cu restul lumii. Cuceririle Islamului ridicau o barieră de neînving în Europa și Asia. Mărfurile Orientului se aduceau cu caravanele până la porturile Mării Negre sau ale Siriei și ale Egiptului, unde trebuia să le caute negustorii italieni. Aceștia nu puteau însă pătrunde ei înșiși în interiorul continentului. Iar lumea de peste ocean era încă necunoscută.

În această izolare, organizațiile politice nu puteau, bineînțeles, să fie influențate, în evoluția lor, decât de evenimentele și condițiunile vieții sociale din Europa.

Dar descoperirile marilor navigatori spanioli și portughezi de la sfârșitul veacului al XV-lea, provocate tocmai de căutarea unui drum liber spre India, au creat o situație nouă și au dat naștere politice coloniale europene. Pe urma acesteia însă s-au dezvoltat condițiuni nouă în viața socială și economică a lumii, care treptat și pe nesimțite au determinat altă directivă în evoluția ulterioară a structurii de stat.

Fiind dată însemnătatea pe care au avut-o după aceste descoperiri, pentru economia națională și puterea politică a unui stat, dezvoltarea marinei lui, se poate spune, că din acest moment se începe lupta seculară pentru supremația navală și, din acest moment, Anglia și-a impus o normă nestrămutată pentru toată acțiunea ei de stat: ori de câte ori un stat se ridică ca o forță navală de primă ordine, ea începe împotriva lui o luptă implacabilă și caută să-și asocieze în această luptă pe toți rivalii continentali ai aceluia stat. Aceștia duc tot greul sacrificiilor, iar lupta nu se sfârșește până la distrugerea puterii navale a inamicului comun.

Astfel, rând pe rând, au fost nimicite forțele maritime ale Spaniei, ale Țărilor de Jos, ale Franței. Și fiecare dintre aceste distrugerii înseamnă o nouă etapă în istoria „expansiunii Europei” și duce la formarea supremației navale zdrobitoare a Angliei, iar „accidental” și la crearea uriașului Imperiu Britanic, fără analogie în istorie. De aici însă rezultă fatal și o nouă îndrumare a evoluției politice, menită să schimbe din temelie principiile de organizare a statelor.

În cursul veacurilor de „expansiune europeană”, Anglia a luptat numai pentru libertatea mărilor, pentru dreptate, pentru civilizație. Pentru aceste mari principii au sângerat aliații ei, însă, în același timp, „spontan”, „accidental” și „fără voie” sau chiar „împotriva celei mai perfecte bunăvoințe a oamenilor ei de stat”, dominațiunea ei peste oceane ajungea tot mai covârșitoare și posesiunile ei coloniale se întindeau nemăsurat în toate continentele.

În acest proces se pot distinge mai multe epoci consecutive:
Prima fază a „expansiunii europene” e caracterizată prin supremația sau, mai bine zis, prin monopolul colonial al Spaniei.

Printr-o decizie a Papei din 1493, toată lumea extraeuropeană a fost împărțită între Spania și Portugalia. Toate Oceanele – afară de nordul Oceanului Atlantic – au fost prin această decizie închise pentru marinele altor națiuni. Însă Portugalia a fost prea slabă ca putere militară și navală, așa că în cursul veacului al XVI-lea atât ea însăși, cât și imperiul ei colonial au căzut sub puterea Spaniei, care prin dominațiunea în America Centrală și cea de Sud devenise cea împărăție colosală, în care „soarele nu apunea niciodată”.

Era natural ca Anglia, Franța și Olanda, pentru motive deosebite, să se ridice împotriva acestei supremații. Lupta a culminat cu distrugerea „Marei Armade” în fața coastelor engleze, în 1588, de când începe decadența puterii spaniole. „Această supremă victorie – spune profesorul din Manchester – a lăsat căile oceanului deschise nu numai pentru englezi, ci pentru marinarii tuturor națiunilor. Prin primul ei mare triumf, marina engleză a stabilit Libertatea Mărilor, al cărei principal apărător ea a rămas întotdeauna din acel moment”⁷.

Pentru moment însă, această „libertate a mărilor” nu putea încă avea înțelesul ei specific englezesc. Olanda se afla în posesiunea unei marine puternice și pentru mai multe decenii ea a știut să-și afirme o adevărată supremație navală. Olanda a format imediat două mari „Companii” pentru India de Est și pentru India de Vest și și-a întins stațiunile navale, factoriile sau chiar coloniile în India propriu-zisă, în Arhipelagul Malaez, în Ceylon, în Africa de Sud, în Australia, în Noua Zeelandă, într-o mulțime de insule ale Polineziei și de lângă coastele Americii, în Guyana, în Brazilia, precum și în America de Nord, unde a fost între altele întemeiată o mare colonie sub numele de „Noua Niderlandă”, cu capitala *Noul Amsterdam*, actualul New York.

Astfel, Țările de Jos și-au creat „un monopol comercial cu desăvârșire intolerant”, spune autorul nostru⁸. Bineînțeles, Anglia a simțit că această situație nu e tolerabilă, în interesul civilizației.

În urma unei serii de războaie, începute sub Cromwell și care au culminat sub Carol al-II-lea cu cucerirea coloniei „Noua Niderlandă” (1667), care se intercalase așa de incomod între coloniile engleze, Olanda a pierdut, cu o parte din colonii, preponderența ei navală și n-a mai putut avea vreo acțiune politică decât la remorca Angliei.

Astfel s-a încheiat a doua fază a „expansiunii europene”.

În fața Angliei nu mai rămăsese ca mare putere maritimă decât Franța.

Franța înființase, până în acest moment, și ea o „Companie” pentru India de Est și întemeiase două colonii în America de Nord: Acadia (Nova Scotia) în 1605 și Canada în 1608, aproape în același moment cu primele colonii engleze de pe acel continent.

Istoriograful „expansiunii europene” ține să releveze că de la început coloniile franceze au fost caracterizate prin „o putere centrală despotică, o organizație feudală și o atârnare desăvârșită de voința Regelui și de sprijinul lui”⁹ evident împotriva interesului civilizației și al dreptății.

Totuși, primele decenii după triumful asupra Olandei au fost relativ calme. Fiecare dintre cei doi rivali, rămași față în față caută să-și întindă posesiunile și să-și întărească forțele navale, fără să îndrăznească pentru moment lupta decisivă. Chiar cele două războaie de sub Louis al-XIV-lea trebuiesc considerate numai ca „preliminarii”, cum se exprimă Ramsay Muir. Prin pacea din Utrecht (1713), care a pus capăt războiului pentru succesiunea spaniolă, Philippe al-V-lea și-a păstrat tronul, Franța și-a menținut granițele în Europa, dar a trebuit să cedeze Angliei ca „preliminarii” Acadia, vastul bazin al băii Hudson și insula bogată în pescării New Foudland (Terre-Neuve).

Însă după 1713 puterea navală și colonială franceză n-a fost încă înfrântă și un moment se părea că Franța chiar câștigă teren față de Anglia. Compania franceză a Indiei de Est, sub conducerea genială a lui François Dupleix, a reușit să-și croiască un imperiu în marea peninsula asiatică și să facă o formidabilă concurență întreprinderilor engleze. Insulele franceze din India de Vest prosperau și plantațiunile lor de trestie-de-zahăr inundau piețele. Franța lua o parte tot mai largă la comerțul de sclavi în Africa Occidentală. Canada își mărea vertiginos populația și, în urma întemeierii Noului Orleans la gurile Missisipiului și a organizării coloniei *Luisiana* (1717), se părea că aproape trei pătrimi din continentul nord-american sunt menite să cadă definitiv sub puterea Franței.

„În răstimp, spune cu o caracteristică candoare savantul din Manchester, englezii s-au trezit în fața faptului că Anglia, aproape *printr-un șir de accidente (sic!)*, a ajuns centrul unui imperiu și în fața necesității de a da acestui imperiu oarecare organizare sistematică.”¹⁰

Și, mai cu seamă, interesul superior al civilizației cerea ca rivalul să fie redus la limitele cuvenite. De aici două războaie, din care îndeosebi războiul de șapte ani (1756–1763) a netezit în sfârșit situația. În presă și în parlament, au răsunit atunci vocea nobilă a marilor englezi, pentru cauza libertății și a dreptății. Regele Friederich al-II-lea al Prusiei a fost îndemnat să se asocieze cauzei drepte și, sprijinit de resursele nesecate ale Marii Britanii, o serie de victorii

⁷ *Op. cit.*, p. 22.

⁸ *Op. cit.*, p. 26.

⁹ *Op. cit.*, p. 33.

¹⁰ *Op. cit.*, p. 40.

strălucite a[le] armelor prusiene au creat în sfârșit, după multe tribulațiuni, o conjunctură prielnică și Anglia a încheiat cu Franța o pace... separată...

Cu multă obiectivitate, tratatul englez asupra „expansiunii europene”, publicat în 1917 – în momentul în care Anglia ducea un alt război pentru civilizație, dreptate și libertate, de astă dată în alianță cu Franța împotriva succesorului lui Friederich al-II-lea – precizează astfel consecințele războiului de șapte ani:

„Drapelul francez a fost aproape măturat (*swept*) de pe fața mărilor. Posesiunile franceze din Canada au fost invadate și cucerite. Odată cu căderea Quebecului s-a hotărât că sistemul de *self-government*, și nu acela al autocrației, va prezida destinele continentului nord-american; iar... Marea Britanie s-a ridicat în 1763 ca *suprema putere colonială a lumii...*”¹¹

Acesta însă a fost un simplu *accident*, rezultatul principal a fost că libertatea, dreptul și civilizația au biruit încă o dată.

Rezultatele primelor trei faze ale „expansiunii europene” pot fi deci rezumate după cum urmează:

America Centrală și cea de Sud au rămas sub „guvernarea stagnantă și reacționară” a Spaniei și în parte a Portugaliei; Java și o mică colonie a Capului Bunei Speranțe sunt în mâna olandezilor; o amestecătură de mici așezări europene în insulele Vest-Indiei și o fâșie de factorii europene de-a lungul coastelor Africii de Vest; toată partea orientală a continentului nord-american însă este acoperită de colonii engleze prospere; Canada, locuită încă de francezi, se află sub dominațiunea britanică; în același timp, au fost puse temelii solide pentru puterea britanică în India, unde francezii și olandezii au pierdut terenul. „Însă din toate națiunile europene care au luat parte la vastul proces de expansiune numai cea engleză își păstrase încă vitalitatea și puterea expansivă.”¹²

În curând, era revoluționară a accentuat încă aceste rezultate.

Cruzimile și excesele Marii Revoluții Franceze au provocat o furtună de indignare în Anglia. Marele orator Edmond Burke exclama în Camera Comunelor, agitând un pumnal: „Acesta este simbolul libertății, al fraternității și al egalității proclamate la Paris...”

Bineînțeles, tot Anglia a fost sufletul coalițiunii care s-a ridicat ca să apere ordinea, dreptul, libertatea și civilizația împotriva „sanchiuoloților” revoluționari. Și când, din războaiele de apărare ale Republicii, s-a născut Imperiul, lovitura de grație militarismului lui Napoleon a fost dată de mareșalul englez Wellington cu ajutorul generalului prusian Blücher.

Lumea a răsuflat.

Dar „în răstimp” Anglia și-a anexat posesiunile olandeze din sudul Africii (Colonia Capului Bunei Speranțe), Ceylonul și Java (aceasta din urmă

¹¹ *Op. cit.*, p. 49.

¹² *Op. cit.*, p. 53.

a fost însă restituită în 1815), a luat în stăpânire Australia și Noua Zeelandă, dar mai cu seamă, plecând de la începuturile modeste ale „Companiei Indiei de Est”, și-a întins dominațiunea în toată India, care, cu încetul, a intrat în Imperiu până la Himalaya.

E adevărat că, mulțumită unei greșeli politice, singura în toată istoria lungă a „expansiunii europene”, revoluția a dezlipit de Imperiul Britanic treisprezece colonii din America de Nord. Dar faptul că în aceeași perioadă și posesiunile spaniole din America Centrală și Sudică au fost pierdute pentru metropolă a putut servi ca o consolare și oarecare compensație, prin stabilirea libertății comerciale în aceste vaste regiuni.

Astfel în 1815, când s-a încheiat era revoluționară, pe când posesiunile coloniale ale tuturor celorlalte națiuni europene reprezentau o cantitate neglijabilă, Anglia stăpânea continente și subcontinente – Canada, Australia, India, Africa de Sud –, fără să mai vorbim de nenumăratele insule, factorii comerciale și stațiuni navale, împrăștiate pe toată suprafața globului. Și ea singură stăpânea oceanele.

Așadar, în acest moment, „expansiunea Europei” se reduce de fapt numai la expansiunea Angliei.

În cursul veacului al XIX-lea, câtă vreme celelalte state europene au avut alte griji, Marea Britanie a putut încă să-și consolideze nemărginitul imperiu printr-o serie de „accidente” fericite.

Avansarea Rusiei în Asia a silit-o să-și întindă dominațiunea în India până la granițele ei „naturale” și chiar să-și asigure un fel de protectorat sau „sferă de influență” în Tibet, Afganistan și Persia. Cu războiul anglo-chinez din 1840 s-a început „penetrațiunea” marelui Imperiu Celest, care a fost forțat să-și deschidă sau chiar să cedeze mai multe porturi și câteva insule de lângă coastă. Posesiunile din Africa au fost întinse și, în urma unui război crâncen, au fost anexate cele două republici quasi-independente ale burilor. Egiptul a fost ocupat și Anglia și-a asigurat „libertatea” Canalului de Suez. Nu mai vorbim de multe alte tratate minunate combinate, ca acel cu Japonia, care i-a întărit situația în Oceanul Pacific.

Pe de altă parte, supremația comercială și industrială și resursele aproape nemărginite care au rezultat din ea au dus la popularea repede a coloniilor anglo-saxone și la marea lor prosperitate.

Astfel, în ajunul Marelui Război, Imperiul Britanic ajunsese la o întindere de peste 30 milioane de kilometri pătrați, acoperind „o pătrime din suprafața uscatului pământesc” cum înregistrează cu o vădită satisfacție istoricul nostru¹³. Populația totală a Imperiului ajunsese la vro 400 milioane de suflete, adică aproape de zece ori mai mare decât populația metropolei.

¹³ *Op. cit.*, p. 191.